

Mathijs Deen

DE VISSER

Een Waddenthiller

Alfabet Uitgevers

2026

Leeuwarder Courant

Texelse visser vermist

Oudeschild - Een zoektocht op de Noordzee naar de schipper van de Texelse kotter TX13 heeft niets opgeleverd.

De schipper J. Cupido (56) raakte tijdens het inhalen van het net samen met de matroos M. Witté (19) te water. De matroos kon worden gered, de schipper is vermist.

Dat het ongeluk diep in de nacht en ver uit de kust is gebeurd, heeft de zoektocht voor de Nederlandse kustwacht ernstig bemoeilijkt. Ook de Britten hebben vanwege de duisternis weinig kunnen uitrichten. Nederlandse en Britse vissers die in de buurt van de TX13 aan het vissen waren, hebben urenlang vergeefs naar de vermiste schipper uitgekeken.

Na verhoor van de aangeslagen bemanning van de TX13 in de thuishaven Oudeschild gaat de Rijkspolitie te Water in Den Helder uit van ongeluk met noodlottige afloop.

Augustus 1945

Toen Lieuwe Cupido met zijn zoon Jan op het stoomschip Dokter Wagenmaker de haven van Oudeschild uit voer, was de harde zuidwester die de hele nacht door de straten van Oosterend had gejaagd, wat afgenomen. Maar het Marsdiep was nog onrustig en de ene na de andere breker knalde tegen de boeg van de veerboot.

Het was 9 augustus, de dag nadat Jan achttien geworden was. Hij keek door de ruiten naar het langsvliegende boegwater en luisterde met een half oor naar zijn vader, die met andere vissers op hoge toon de reis besprak die ze allemaal voor de boeg hadden. Daalder was erbij met zijn neef, twee broers van Van der Vis, De Boer en de oude Drijver en Vonk met zijn zoon; allemaal waren ze hun kotter kwijtgeraakt.

De eerste oorlogsjaren hadden ze nog mogen vissen, zij het met een Duitse toezichthouder aan boord. Maar uiteindelijk werden de zeewaardige kotters gevorderd en afgevoerd naar Duitsland. Geen van de vissers wist waar zijn schip gebleven was. Nu de oorlog voorbij was en er in IJmuiden een Bureau Teruggave Visserijvaartuigen was opgericht, gingen ze op zoek, eigendomspapieren op zak.

De Antje, Lieuwes kotter, was in 1937 van stapel gelopen. Ruim dertig meter was ze, slank, met een 120 pk motor en een bezaanzeil achterop voor de stabiliteit. ‘Vanaf nu beheersen we wind en stroom,’ had Lieuwe uitgeroepen toen hij voor het eerst met zijn nieuwe T X 13 Oudeschild uit voer.

Hij moest er nog wel mee leren omgaan. Het duurde drie stukgetrokken netten voor hij begon door te krijgen hoe hij met zoveel motorkracht moest vissen. Hij voer met zijn broers Hen-

drik en Biem. En met zijn zoon Jan, al was hij nog maar tien jaar. Antje, zijn moeder, hield de kleine Jan bij stormweer thuis.

Hendrik en Biem gingen niet mee naar Duitsland, om het reizen niet te kostbaar te maken. In een dichtgeknoopt laken hadden Lieuwe en Jan ieder een paar schone sokken en eten voor onderweg mee; een paar kaasjes, roggebrood, gedroogde vis, een metworst, koude gekookte aardappels, hardgekookte eieren, alles wat er in de schaarste van de naoorlogse maanden bij elkaar te sprokkelen was.

Er was veel kapot in Duitsland wisten ze, maar ze hadden gehoord dat er vanaf de grensovergang van Bad Nieuweschans geregeld vrachtwagens naar Hamburg reden om Nederlandse jongemannen die vanwege de Arbeitseinsatz in Duitsland waren weer op te halen. Misschien hadden ze geluk en konden ze een lift krijgen, die vrachtwagens reden toch leeg Duitsland weer in. En wie zijn schip terug wilde hebben, kon het beste eerst naar Hamburg, want daar waren afdelingen van het geallieerde hoofdkantoor voor Noord-Duitsland. Allemaal Britten. Hopelijk wisten zij waar de schepen gebleven waren.

Vanuit Hamburg zouden ze gaan zoeken: Cuxhaven, Bremerhaven, Wilhelmshaven, Kiel, al die havens die ze van naam kenden, maar waar ze nog nooit geweest waren. Duits hadden ze in de oorlogsjaren niet echt willen leren, maar in Oost-Friesland scheen je de mensen, als ze hun eigen dialect spraken, redelijk te kunnen verstaan.

Bij de grens troffen ze een troep Wieringers. Ze wachtten al een etmaal op transport.

De nacht was gevallen toen de afgeladen vrachtwagen met een groot rood kruis op de huif bij de grenspost aankwam. De mannen die eruit klommen waren slecht gekleed, maar opgelucht. Ze strekten de benen, praatten honderduit, lachten en dromden samen voor het grenskantoor.

De volgende ochtend zou de vrachtwagen weer terugrijden

naar Hamburg. De Wieringers en Texelaars konden mee, en ook de vier Zoutkampers die in de namiddag waren komen opdagen. Ze zouden moeten inschikken, maar ze hadden gezien hoe de repatrianten ook als haringen in een ton opeengepakt hadden gezeten en ze klaagden niet.

Toen de vrachtwagen brandstof had gekregen en begon te rijden, zaten ze tegenover elkaar; de Wieringers schouder aan schouder aan de ene, de Texelaars aan de andere kant. De Zoutkampers zaten op balen tegen de vracht aan, aan de kant van de cabine.

Nu pas kwamen de verhalen over en weer over de gevorderde schepen op gang. Allemaal hadden ze ongeveer hetzelfde beleefd, allemaal hadden ze ongeveer hetzelfde begrepen: ze moesten naar Hamburg, naar de Nederlandse Missie bij de British Control Commission, dan de havens langs. Er reed weleens een trein. Te voet kon ook. Niemand mankeerde iets aan zijn benen. Vroeger liepen ze allemaal immers. Fietsen waren er niet. Er werd veel geknikt. Lieuwe voerde weer het hoogste woord.

De zon scheen op de huif, de achterflap was open, de vrachtwagen hobbelde over het beschadigde wegdek. Links en rechts lege akkers, een enkel kapotgeschoten legervoertuig weggezakt in de berm. Opstoppen bij de rivieren, pontonbruggen, bepakte voetgangers langs de weg, kapotgeschoten stadjes. De vissers keken naar buiten en vielen stil.

Jan had zijn aardappels al op. Nu en dan nam hij een klein hapje van zijn metworst en kauwde er zo lang mogelijk op.

Hamburg was een nachtmerrie. Alles was kapot, niemand wist iets. De inventarisatie van de havens en de schepen was nog maar net begonnen. Ja, de Duitsers hadden gevorderde kotters ingezet voor patrouilletaken, bij sommige was een klein kanon op het voordek geplaatst, een paar waren op mijnen gelopen of kapotgeschoten, of domweg gezonken. Nee, wie zijn schip vond, kon hem niet zomaar meenemen. Alles liep via de Brit-

ten, en het Bureau Teruggave Visserijvaartuigen.

De Nederlandse missie verwees de vissers door naar een schrikachtige Duitse havenmeester die zich herinnerde wat er in Hamburg en Cuxhaven gelegen had toen alles nog min of meer in gebruik was. De aanblik van de vissers stelde hem enigszins op zijn gemak, maar hij kon ze met de beste wil van de wereld niet verder helpen. 'In Cuxhaven hebben er een paar gelegen,' zei hij. 'Maar je hebt meer kans in Kiel, of Rostock.'

'Bremerhaven?'

'Misschien.'

'Wilhelmshaven?'

'Mogelijk.'

'Emden?'

'Zou ook kunnen. U zult zelf moeten gaan kijken.'

Jan zag zijn vader, geconfronteerd met zoveel onzekerheden, verwoesting en onverschilligheid, ineenkrimpen tot een kleine, verdwaalde man die niet meer goed wist wat hij moest doen. Op zijn Antje was hij de baas geweest, de man in de stuurhut die zijn jongere broers commandeerde, de ondiepten kende, naar het gedrag van de vogels keek om te zien waar het net uit te zetten. Maar hier dobberde hij rond als een losgeslagen boei.

'Kom vader,' zei Jan. 'Laten we kijken of er een trein is naar Cuxhaven.'

Pas toen ze in een overvolle trein de stad uit waren, en de verwoesting was teruggebracht tot hier en daar een uitgebrande boerderij omringd door lege weilanden, hervond Lieuwe iets van zijn oude waardigheid.

De andere Texelaars waren onderweg gegaan naar Kiel en Emden, Lieuwe en Jan zouden de havens van Cuxhaven, Bremerhaven en Wilhelmshaven afreizen, op zoek naar het eigen schip, maar ook naar die van de anderen.

Het was donker toen ze in Cuxhaven aankwamen. In de geïmproviseerde wachtruimte van het beschadigde station strekten ze zich uit, ieder op een bank. Ze deelden een kaasje en de laatste koude aardappelen uit Lieuwes baal. Hij vertelde over zijn vader, Jans opa, die in 1878 op Terschelling als oudste zoon van een beurtschipper werd geboren en in 1904 naar Texel kwam om te trouwen met Liesje Daalder uit Oudeschild. Hij was de eerste Cupido op Texel, de eerste ook die ging vissen; eerst als matroos bij zijn schoonvader, later op zijn eigen botter, met zeil. Hij kreeg de TX13, een ongewild nummer. April 1914, bij de jaarlijkse intrek van de ansjovis in de Zuiderzee, was hij door de giek overboord geslagen en verdronken.

‘Ik was negen jaar, als jochie aan boord. Ik zie hem nog gaan.’

Jan keek naar zijn vader. Hij had zijn kunstgebit uit zijn mond gehaald en zijn handen er koesterend omheen gevouwen. Zo lag hij op zijn rug, zijn jas opgevouwen onder zijn hoofd, de handen onder zijn kin op zijn borst. Maar zijn ogen waren nog open, ze keken naar het licht van de enige lamp en glinsterden een beetje. ‘Als je iemand ziet gaan, begrijp je dat hij weg is,’ zei hij. ‘Dat is beter, hoe zwaar ook. Als je er niet bij was, blijf je wachten, tegen beter weten in.’ Hij zweeg weer even, maar vroeg toen opeens, alsof hij een inval had: ‘Je weet dat je opa een jongere broer had?’

‘Uw oom Henk,’ zei Jan. ‘Die getorpedeerd is.’

‘In de oorlog.’ Lieuwe keek opzij naar Jan. ‘De vorige...’

‘Jaja...’

Lieuwe keek weer omhoog. ‘Ze voeren in konvooi naar Amerika, het schip werd onder IJsland getorpedeerd, hij is opgepikt door een ander schip uit het konvooi, een Canadees. Die heeft hem meegenomen naar Quebec. Daar is hij van boord gegaan en nooit meer teruggekomen.’

Jan wachtte af of zijn vader nog meer zou zeggen. Dat duurde even. Buiten schreeuwde iemand. Lieuwe keek naar de deur.

‘Ik wil maar zeggen,’ hernam hij met zijn blik nog steeds op de deur, ‘hij had ook geen schip meer.’

‘Misschien vinden we de Antje nog.’

‘Ja,’ zei Lieuwe. Hij lag een tijdje roerloos, alsof hij in slaap was gevallen, zei toen meer tegen zichzelf dan tegen zijn zoon: ‘Misschien vinden we d’r nog.’

De Antje lag niet in Cuxhaven en ook niet in Bremerhaven. Lieuwe en Jan begonnen gebrek te lijden en in Wilhelmshaven overwogen ze om op te geven. Het was het einde van een warme dag, en het viel niet mee om in de verwoesting goed zicht te krijgen op wat voor schepen er in de haven lagen. De geallieerde troepen in Wilhelmshaven waren Pools, en met de Polen viel nauwelijks te communiceren. Na lang in een rij te hebben gestaan hadden ze een kom aardappelsoep met een snee donker brood kunnen bemachtigen. Ze schuilden opnieuw bij het station, dat ook hier zwaar beschadigd was.

‘Je ziet eruit als een landloper,’ zei Lieuwe. Hij likte zijn vork af en gaf hem aan Jan. ‘Hier, kam je haar tenminste.’

Jan haalde de vork door zijn haar, veegde hem af aan zijn hemd en gaf hem terug aan zijn vader die hem ook door zijn eigen spaarzame haren haalde en toen weg stak in zijn jaszak.

Vanaf het moment dat ze Oudeschild waren uitgevaren, had Jan zich in stilte afgevraagd hoe het leven eruit zou gaan zien als ze zonder de Antje terug zouden komen op Texel. Hij had de vraag niet durven stellen maar hier, te midden van deze berooide stedelingen, begon hij de toekomst voor het eerst donker in te zien.

‘Hoe moet het dan als we haar niet terugvinden?’

Lieuwe reageerde niet. Had hij de vraag wel gesteld? Jan stond op, schopte zijn schoenen beurtelings los van de vloer om de pijn uit zijn tenen te schudden, zag toen twee mannen over straat lopen die zijn aandacht trokken. De een droeg een pet, de ander een vissersmuts met een knolletje erop. Hij keek ze even na. ‘Ik ben zo terug,’ zei hij tegen zijn vader en hij holde achter ze aan, temperde zijn vaart toen hij vlak achter ze liep en toen hij zag

dat ze beiden een gouden ring in hun oor droegen, durfde hij ze aan te spreken.

Het waren inderdaad vissers. Ze namen hem op, herkenden in hem ook een visser, vroegen waar hij vandaan kwam. Jan verstond ze niet goed, maar uiteindelijk begreep hij toch dat ze uit Hooksiel kwamen, dat er in hun haven geen gevorderde kotter lag, maar dat ze gehoord hadden dat er in Carolinensiel of in Neuharlingersiel wel een lag. Een kotter van Texel, ze wisten het nummer niet. Toen Jan vroeg hoe ze in Carolinensiel moesten komen, wezen de vissers naar het noorden.

‘Een dag lopen,’ zeiden ze. ‘En dan nog een paar uur voor Neuharlingersiel.’ Zelf waren ze met paard-en-wagen gekomen om schar die ze met ringnetten gevangen hadden op het wad te ruilen voor roggebrood en vet. Als Jan wilde meerijden naar Hooksiel, dan kon dat wel.

Bij zonsopkomst liepen Lieuwe en Jan Hooksiel uit. Het was een wolkeloze dag, zomers, vredig bijna. Ze hadden bij de vissers in de woonkamer op de bank mogen slapen. ’s Ochtends kregen ze een snee roggebrood met een ei en een gebakken schar. En nog een gekookt ei voor onderweg.

Als er wat meer vee in de wei had gestaan en er niet zoveel mensen langs de weg waren geweest, dan had je zomaar kunnen denken dat het nooit oorlog was geweest. De vissers hadden hun afgeraden om bij boerderijen te proberen wat te eten te krijgen. Het platteland werd al maanden overlopen door hongerige mensen en dat had sommige boeren onvriendelijk gemaakt.

Dus liepen ze, uren achtereen. De geur van zomer steeg op uit de berm. Eén keer rustten ze uit langs de weg, in de lispelende schaduw van een paar elzen. Ze sloegen de vliegen van zich af. Liepen verder.

In de dorpen waar ze doorheen kwamen, Wangerland, Neugarmsiel, waren de straten leeg, sommige huizen verlaten. Er waren wat Britse patrouilles, maar ze werden niet aangehouden.

Ze zagen eruit als sloebers op hongertocht.

Aan het begin van de middag kwamen ze in Carolinensiel aan. In de verzande haven lagen wat platbodems op het slik. De vissershaven was een paar kilometer naar het noorden, aan de monding van de Harle. Het waren de zwaarste kilometers van de dag. Pas toen het wad zo dichtbij was dat Jan en Lieuwe het slik konden ruiken en het vertrouwde geluid van roepende scholeksters, tureluurs en wulpen konden horen, zakte de honger weg en versnelden ze hun pas. De weg liep omhoog, de dijk op en toen ze bovengekomen waren zagen ze een getijdenhaventje. Het was laag water, en aan de dukdalven lagen hier en daar wat werkeloze vissersbootjes. Bij de toegang tot de kade stonden bij een controlepost een paar Britse militairen. Lieuwe en Jan tuurden de bootjes af. De Antje lag er niet bij.

Lieuwe leunde even op Jans schouder, ging toen zitten op een bankje. 'Dat valt me niet mee,' zei hij.

De Britse soldaten keken hun richting uit.

'Ik ga wel vragen,' zei Jan. 'Gaat het wel?'

'Het was een eind lopen en ik zou best wat kunnen eten.'

Hij keek zijn zoon na die naar de soldaten liep en met ze in gesprek raakte. Hij zag dat ze naar hem luisterden, papieren vroegen, hij zag dat Jan naar hem wees en de soldaten zijn kant op keken. Ze luisterden weer, zeiden wat en wezen naar het westen.

Jan vroeg nog wat, ze schudden hun hoofd.

'In de volgende haven ligt er een,' zei Jan toen hij teruggelopen was. 'Denk ik dat ze bedoelden, tenminste.'

Na een uur lopen over de rug van de dijk kon Lieuwe niet verder. Hij ging in het gras zitten. Op de horizon stak een pier een eindje het wad op. Neuharlingersiel.

'Nog een uur lopen, misschien ligt de Antje daar. Dan kunnen we aan boord slapen.'

'Morgen,' zei Lieuwe. 'Ik moet nu even...' Hij maakte zijn zin niet af, ging liggen, sloot zijn ogen.

Jan keek het land op. Beneden, een paar honderd meter landinwaarts, lag een boerderij, omringd door weiland waarin schapen samendromden in de schaduw van een paar wilgen.

‘Ik ben zo terug,’ zei Jan.

Hij daalde de dijk af, klom over een hek en liep langs een dichtgegroeide sloot in de richting van de boerderij. De schapen lagen na te hijgen van de warme dag. Ze waren nog niet geschooren. Bij de meeste hing de vacht er in slierten bij.

Een van de ooien lag op haar rug te trappelen. Jan sprong over de sloot, knielde bij haar neer, legde zijn armen langs haar kop, greep haar vacht in haar nek, draaide haar een beetje. ‘Toe maar, ik help je wel,’ zei hij. De ooi, die steun vond in Jans armen, trapelde, draaide, kwam overeind, wankelde even, holde toen weg naar de rest van de kudde. Jan keek haar na, kwam overeind en liep weer terug naar de sloot. Over de landweg zag hij een jonge vrouw aan komen lopen. Hij sprong, wreef even door zijn haar, knikte haar toe. Ze had heldere ogen, een dun wollen vest met opgerolde mouwen, een broek met plukjes stro. Haar halflange donkerblonde haar ging schuil onder een hoofddoek. Ze trok haar vest een beetje dicht en sloeg haar armen over elkaar.

‘Ze lag op haar rug,’ zei hij.

‘Danke,’ zei ze en ze keek hem onderzoekend aan.

Jan sloeg zijn ogen neer. ‘Dat heb ik thuis geleerd,’ zei hij onhandig. ‘Nou ja, niet thuis, op het eiland. Ik kom van Texel. We hebben veel schapen daar, of de boeren dan, wij niet, mijn vader...’ Hij draaide zich om en wees, ‘... is van de Texel 13, hij is op de dijk en we zijn op zoek naar onze schuit.’

Toen Jan de boerendochter weer durfde aan te kijken, bedacht hij dat ze hem waarschijnlijk niet begrepen had.

‘Holland,’ zei hij.

Ze keek naar de dijk en zei: ‘Is dat dien Vader up de Diek?’

Jan, die niet had zien aankomen dat ze iets zou zeggen dat hij zo goed kon verstaan, was even in verwarring. Het waren maar een paar woorden, maar na al die dagen van verwoesting, ge-

brek en vruchteloos dwalen... hij kreeg verdorie tranen in zijn ogen. ‘Ja,’ zei hij. ‘Hij is moe.’

Ze keek weer naar Jan, naar zijn handen, naar zijn schouders en zei: ‘Kannst du ok Schööp scheren?’

‘Scheren?’ Jan keek naar de schapen in het weiland. ‘Ja,’ zei hij, ‘ik heb dat wel een zomer gedaan.’

‘Kummt ji man na mien Hoes, denn kann dien Vader een beeten utpusten. Ik back Pannkoken.’

Lieuwe en Jan vonden de Antje de volgende dag in de haven van Neuharlingersiel. Het kostte moeite om de Britten in de controlepost zover te krijgen dat ze het haventerrein op mochten. Lieuwe liet zijn eigendomspapieren zien, hij had zelfs een foto bij zich: de Antje in Oudeschild, met zijn drieën aan dek, de netten te drogen aan de mast. ‘This is me broer,’ zei Lieuwe en hij wees op de foto. ‘And this is me andere broer.’

De soldaten keken ernaar, glimlachten, wuifden ze door.

Lieuwe vouwde de papieren op, stak de foto in zijn binnenzak, liep toen naar zijn schip en klom aan boord. Jan volgde.

De mast was eraf, op het voordek stond een klein kanon, in het achteronder lag alles overhoop. Maar het stuurhuis was intact, een zeekaart van de Oost-Friese Waddeneilanden lag nog uitgevouwen. Er waren mijnen in getekend. Een potlood lag ernaast. Alsof de schipper even de wal op was maar zo kon terugkomen.

Lieuwe startte de motor en luisterde naar hoe de diesel horte en stootte maar toen toch zijn ritme vond. Hij knikte, liep het stuurhuis uit, keek overboord langs de scheepswand, zag het koelwater lopen, liep naar achter, vroeg Jan het roer te bewegen.

‘We kunnen er zo mee wegvaren,’ zei hij toen hij terugkwam in het stuurhuis. Hij luisterde naar de motor, sloot zijn ogen even. ‘Mooi,’ zei hij. ‘De mooiste muziek.’

‘En nu?’ vroeg Jan.

‘We moeten toestemming krijgen en dan naar huis varen.’

‘Zomaar?’

‘Het is mijn kotter.’

‘Moeten we terug naar Hamburg? Voor die toestemming?’

Lieuwe deed de motor uit, luisterde hoe het geluid verstomde.

‘Ik weet het niet,’ zei hij, en toen: ‘We moeten terug, ja.’

‘Als u nu teruggaat, kan ik misschien hier blijven.’ Jan wist niet hoe hij het verder moest zeggen en viel stil.

‘Jij hier bij de kotter?’ zei Lieuwe.

‘Ik heb beloofd schapen te scheren.’

Lieuwe fronste, keek naar Jan, schudde zijn hoofd. ‘Je wil terug naar dat meisje,’ zei hij.

Jan keek van zijn vaders blik weg. ‘Ik heb gezegd dat ik zou helpen. Ze hebben niemand verder.’

‘Het zijn Duitsers,’ zei Lieuwe.

‘Ze heeft ons geholpen. We hebben pannenkoeken gehad.’

Lieuwe gaf Jan een duw zodat hij achterover het stuurhuis uit viel. ‘Het zijn verdomme Duitsers!’ schreeuwde hij. ‘Heb je de kotter wel gezien? Heb je uit je doppen gekeken? Waarom zijn we hier? Je moeder met die Rus, jij met die boerentrien!’

Jan kwam overeind, trapte tegen het stuurhuis aan, sprong overboord en beende weg. ‘Kom terug!’ schreeuwde Lieuwe.

Maar Jan keek niet om, holde langs de controlepost, klom de dijk op en liep terug in de richting van de boerderij waarvan het dak in de verte te zien was. Na een paar honderd meter hield hij zijn pas in, bleef staan, keek om naar de haven, zag de Antje liggen: een klein schuitje van deze afstand, met zijn boze vader erop. Hij trapte in het gras, keek nog een keer naar de boerderij, ging door zijn knieën, draaide zich om en ging op zijn rug liggen. Het duurde een halfuur voor zijn vader hem kwam halen.